

การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชน
วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
MANAGEMENT OF BUDDHIST LOCAL WISDOM OF WAT PHRA
THAT RUANGRONG COMMUNITY MUEANG SISAKET DISTRICT
SISAKET PROVINCE

¹พระครูไพโรจน์วัฒนาทร, ²พระมหาขุนทอง เขมสิริ และ ³พระพรสวรรค์ ฐิติญาโณ
¹Phrakhrupairojwattanatorn, ²Phra Mahahakhuntong Khamasiri and
³Phraponsawan Thitiyano

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Chokchai.0005@gmail.com

Received September 10,2022; Revised November 2, 2022; Accepted December 26, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาภูมิหลังความเป็นมาสภาพการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ (2) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ (3) เพื่อเสนอแนะการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากกลุ่มประชากรตัวอย่าง 20 รูป/คน ที่มาจากกลุ่มของพระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และกลุ่มของครอบครัว จากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง เป็นการบริหารจัดการที่มีชุมชนคอยผลักดันเพื่อชุมชน อาจใช้รูปแบบของวิสาหกิจชุมชนสร้างสรรค์งานออกมาให้วัดพระธาตุเรืองรองเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีการส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์ มุ่งเน้นการพัฒนาโดยการวางแผนรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ให้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการ การฟื้นฟูองค์ความรู้ท้องถิ่นในมิติต่างๆ เช่น องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ องค์ความรู้ด้านทรัพยากรวัฒนธรรม องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ อีกนัยหนึ่ง เป็นฐานในการพัฒนาต่อยอด เช่น

¹ อาจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

³ อาจารย์, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

การต่อยอดการศึกษา สร้างกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ หรือจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้ตระหนักและเห็นคุณค่าของการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในอนาคตต่อไป

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, เชียงพูน, ชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง

Abstract

This research article aims (1) To study the background and condition of the local Buddhist wisdom management of Wat Phra That Ruangrong community, Mueang Sisaket, District Sisaket Province (2) To study the management of Buddhist local wisdom of Wat Phra That Rueangrong community, Muang Sisaket District, Sisaket Province (3) To suggest the management of Buddhist local wisdom of Wat Phra That Ruangrong community, Mueang Sisaket District Sisaket Province. The study was done from a sample population of 20 people / person from a group of monks, village philosophers, community leaders and family groups. The study found that, the Management of Buddhist local wisdom of Wat Phra That Ruangrong community. It is a community-based management, that pushes for the community. It used the form of community enterprises to create the work out for Wat Phra That Ruangrong as an eco-tourism attraction. There is marketing promotion and public relations, it's Focus on development by planning a cultural tourism management model that provides the community as a base for managing the restoration of local knowledge in various dimensions, such as knowledge of history, the Knowledge of cultural resources, knowledge of local wisdom, etc. In other words, it is a base for further development, such as extension of education, it created a workshop or conducted a local history course in an educational establishment to develop and enhance the knowledge of the cultural identity of the community, which will be beneficial to the strengthening of the community to realize and see the value of local wisdom management by using tourism as a tool to build the process of participation of people in the community to be strong focus on participation in local wisdom management for sustainable tourism management in the future.

Keywords: Management, Local wisdom, Buddhist foothills, Wat Phra That Ruangrong community

บทนำ

การบริหารเป็นการทำงานของคณะบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน ความหมายเชิงพฤติกรรม คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น (พระมหาไพฑูริย์ ปนตนนโธ, 2550 : 33) เป็นการดำเนินงานตามลำดับขั้นอันประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ และการควบคุม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยอาศัยคนและทรัพยากรอื่น (ธนจรส พูนสิทธิ์, 2541 : 20) เป็นการใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรทางการบริหารมาประกอบการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ (ธีระรัตน์ กิจจารักษ์, 2542 : 11) พระพุทธศาสนาถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการบริหารองค์กรทั้งทางโลกและทางธรรม โดยเฉพาะพุทธโอวาทที่พระพุทธองค์ประทานแก่เหล่าพระอริยสาวกรุ่นแรกนั้น เป็นบทยืนยันอันชัดเจนในการบริหารจัดการ พระพุทธองค์พร้อมด้วยเหล่าพระอริยสาวกดำเนินการเผยแผ่พุทธธรรมให้แพร่หลายในสังคมอินเดีย ซึ่งได้รับการยอมรับและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในชมพูทวีป โดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตเถระ ได้นำพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนสุวรรณภูมิ (ประเทศไทย, พม่า และมอญ) ใน พ.ศ. 218 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2555 : 43) นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาวิถีชีวิตของคนไทยก็ผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน โดยยึดถือหลักจารีตประเพณีและภูมิปัญญาที่เกิดจากพระพุทธศาสนา มาบูรณาการให้เข้ากับวิถีชีวิตของชุมชน ภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าของความรู้อันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ภูมิปัญญาก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้น ปรับปรุง พัฒนาวิทยาการใหม่ ๆ มีการเรียนรู้และสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นมรดกวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา (อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา, 2549 : 39-43)

สำหรับวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนท้องถิ่นมีประชาชนอาศัยอยู่มากพอสมควร โดยวัดแห่งนี้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่งเสริมประชาชนในท้องถิ่นมาโดยตลอด เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรม อื่น ๆ เป็นประจำทุกปี และที่สำคัญยิ่งทางวัดพระธาตุเรืองรองยังเป็นจุด ๆ หนึ่ง ที่มีพิพิธภัณฑ์ชน 4 เผ่า อยู่ในวัด ที่สามารถดึงดูดผู้คนให้มาสนใจในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในการปลูกฝังให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องและยาวนาน ทั้งพระสงฆ์ระดับผู้นำ ซึ่งเป็นจุดสำคัญในการริเริ่มในการพัฒนาวัด รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการสร้างความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน และมีความสำคัญต่อการส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรม และการอนุรักษ์วัฒนธรรมมาโดยลำดับ (พระพงศ์พิสิฐ สุภาจาโร (สุระ), 2561 : 3-4)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษา “การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ” เพื่อให้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และมุ่งพัฒนาวัดเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ชัดเจนเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน พัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิหลังความเป็นมาสภาพการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ
3. เพื่อเสนอแนะการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การเลือกแบบเจาะจง จาก 4 กลุ่มหลัก ได้แก่

(1) หน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสนับสนุนการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานวัฒนธรรมประจำอำเภอ รวมจำนวน 2 คน

(2) กลุ่มของพระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ที่มีการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลกับประชาชน จำนวน 10 รูป/คน

(3) กลุ่มผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้เป็นบุคคลที่สมาชิกในกลุ่มให้ความยอมรับนับถือ ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาผู้ที่มีบทบาทการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 4 คน

(4) ตัวแทนของครอบครัวที่มีความเกี่ยวพันกัน ที่อยู่ร่วมกันในบ้านหลังเดียวกัน และมีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งการศึกษาวิจัยนี้มุ่งศึกษาตัวแทนของครอบครัวชุมชน จำนวน 4 คน จาก 4 ครอบครัว

รวมเป็นผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จำนวนทั้งสิ้น 20 รูป/คน นอกจากนี้ผู้วิจัยยังจะได้เก็บข้อมูลบางประเภทจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ซึ่งจัดอยู่ในส่วนของการสังเกตการณ์ประกอบกันไปด้วย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์เชิงลึกออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชน วัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการบันทึกภาพนำมารวบรวมและแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามความมุ่งหมายของการวิจัยและประเด็นคำถามที่ได้กำหนดไว้ ส่วนการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อม ๆ กัน ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย และหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกข้อมูลจากการถอดเสียงการสัมภาษณ์และภาพถ่ายในแต่ละครั้ง โดยการจำแนกข้อมูล คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามความมุ่งหมายการวิจัยที่ได้ตั้งไว้ และนำมาดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายในประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล เข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้นำและประชาชน เพื่อการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธให้มีความมั่นคง สรุปลงผลและนำเสนอในรูปแบบการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ มีหลักการบริหารจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อบ้าน วัด และหน่วยงานของรัฐ ดังนี้

1. มีผู้นำชุมชนเป็นแบบอย่างในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะพระสงฆ์ ถือว่าเป็นผู้นำในทางจิตใจ เป็นที่เคารพนับถือและยอมรับของชุมชนมาช้านาน ชาวบ้านจึงมองพระสงฆ์ว่าเป็นผู้นำชาวบ้านในทางที่ดี เกื้อกูลชาวบ้าน มีจริยวัตรที่ตรงตามควรแก่การปฏิบัติตาม สามารถขอความร่วมมือจากชาวบ้าน กลุ่มบุคคล องค์กรของรัฐได้เป็นอย่างดี สามารถนำเอาจารีตประเพณี และวัฒนธรรม ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคมมาเป็นกลยุทธ์ในการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นได้

2. มีการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นไปเพื่อการส่งเสริมความร่วมมือสนับสนุนสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชน สามารถที่จะสร้างความร่วมมือสนับสนุนจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน สถานศึกษา และชุมชนในการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยรณรงค์ให้ทุกภาคส่วนเกิดความตระหนักในการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจัง ในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับชุมชน

3. มีการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อการส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการจัดตั้งคณะกรรมการในรูปแบบองค์กร เพื่อดำเนินการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจขอความสนับสนุนจากปราชญ์ท้องถิ่น

ตลอดจนส่งเสริมประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชนและสถานศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน

4. มีการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการเผยแพร่และฟื้นฟูวัด วัด ถือเป็นสถาบันทางศาสนาที่สำคัญ เพราะเป็นศูนย์รวมแหล่งความรู้แขนงต่างๆ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นจิตสำนึกร่วมกันในการฟื้นฟูและเผยแพร่ เพื่อการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น การเทศน์ การอบรม การเรียนการสอน รวมถึงความสามารถในการเป็นผู้ประสานกับหน่วยงานของจังหวัดหรือท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน และตัวบุคคล เพื่อช่วยจัดการเผยแพร่และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นที่รู้จักได้อย่างเป็นรูปธรรม

5. การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่นในการให้ความรู้ วัดพระธาตุเรืองรอง ถือเป็นศูนย์กลางของการอนุรักษ์และเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญ ทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน เด็กนักเรียน และนักศึกษา เพื่อการศึกษา ค้นคว้า การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ถือเป็นส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นตนเองจากงานศิลปวัฒนธรรมที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์และที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตน

6. การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการสร้างเครือข่ายและนับเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งสำหรับวัดพระธาตุเรืองรองที่มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ตลอดทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ทั้งภายในวัดและภายนอกวัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาในการจัดกิจกรรมและการสนับสนุนในลักษณะการถ่ายทอดข้อมูลพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การสร้างความร่วมมือ การเผยแพร่และฟื้นฟู ทั้งยังเป็นการพบปะอบรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของวัด บ้าน และหน่วยงานรัฐ ซึ่งย่อมจะก่อให้เกิดมุมมองที่แตกต่าง เกิดการสร้างและรวมกลุ่มเครือข่ายในลักษณะการบูรณาการการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นจุดเด่นของท้องถิ่น เป็นต้น

อภิปรายผล

การศึกษาเรื่อง“การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ” สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. ภูมิหลังความเป็นมาสภาพการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

จากที่ได้ศึกษาภูมิหลังความเป็นมาสภาพการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง พบว่า การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรองเกิดจากเจตนารมณ์ของพระครูวิบูลธรรมภาณ (หลวงปู่ธัมมา พิทักษ์) ที่ได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้ทำลายวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเก่าแก่ของท้องถิ่นลง จึงมีแนวคิดที่จะจัดตั้งวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 เผ่า อันเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวศรีสะเกษเอาไว้

ประกอบด้วย กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย กลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์ลาว และกลุ่มชาติพันธุ์เยอ จากแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ดร.และคณะ, (2561 : 126) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชน สี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เพราะมีระบบนิเวศ ความเชื่อที่แตกต่างกัน เกิดขึ้นจากการสั่งสม เรียนรู้โดยการปฏิบัติ การศึกษาทดลองโดยชุมชน ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งแบบตัวต่อตัว คือ ภายในครอบครัว พี่น้อง เครือญาติ การสั่งสมที่ยาวนานกลายเป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีกฎข้อห้าม ข้อปฏิบัติ ผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นที่แฝงอยู่เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนที่เกี่ยวข้องต่อกันมา งานวิจัยที่กล่าวมานี้ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัจฉริ จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา, (2549: 39-43) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ลวดลายและการพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาต่อการจัดการผ้าทอพื้นเมืองที่ส่งผลเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าลายสร้อยดอกหมาก ในจังหวัดมหาสารคาม” พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความคิด ความเชื่อและการกระทำของบุคคลในท้องถิ่นที่นำมาใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหา หรือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยมีการสืบสานและถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา และยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญยืน งามเปี่ยม และคณะ, (2559 : 47) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ ได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม เช่น จารีตประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าจะมีสิ่งเหล่านี้สำหรับให้คนของเผ่าถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิต จะเห็นว่า เผ่าเขมร เผ่าส่วย เผ่าลาว และเผ่าเยอ เผ่าต่าง ๆ เหล่านี้ คือ ชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ที่แตกต่างกันออกไป จากแนวคิดที่ผู้วิจัยกล่าวมานี้ถือเป็นสภาพการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ โดยการสร้างพิพิธภัณฑสถานที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นโดยให้ชื่อว่า “พระธาตุเรืองรอง” หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พิพิธภัณฑสถานสี่เผ่าไทย” เป็นการจัดแสดงแบบจำลองปูนปั้นปริศนาธรรม ตลอดจนโบราณวัตถุ และเครื่องมือเครื่องใช้อันเป็นวิถีชีวิตของชนสี่เผ่าที่เคยใช้นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2. การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

จากภาคีวิชาการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง พบว่า พระครูวิบูลธรรมภาณ (หลวงปู่ธัมมา พิทักษ์) เป็นพระสงฆ์ที่มองเห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งยังมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล ที่จะทำให้ประชาชนได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตน และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของวัดพระธาตุเรืองรอง แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระพรพร โชติวิโร (อาษาภิกขุ), (2545 : 19-20) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาระบบการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น : กรณีศึกษาวัดร่องเม้ง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า วัดเป็นบ่อเกิดและศูนย์รวมของวัฒนธรรมชุมชน และมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีอยู่หลายประการ ได้แก่ 1) มรดกทางสถาปัตยกรรม 2) มรดกทาง

ศิลปวัตถุที่ล้ำค่า 3) มรดกทางขนบธรรมเนียมประเพณีไทย 4) มรดกทางพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีนิยม ซึ่งเป็นปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการจัดการและดำเนินการอนุรักษ์ คือ

ปัจจัยภายใน มีการตั้งคณะกรรมการวัดซึ่งเป็นชาวบ้านสร้างเรื่อง และชาวบ้านใกล้เคียง อันเป็นที่ตั้งของวัดได้เข้ามาช่วยเหลือดำเนินงานบางอย่างในลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีพระครูวิบูลธรรมภาณ หรือ หลวงปู่ธัมมา พิทักษา เป็นประธานคณะกรรมการ ทั้งยังเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พระธาตุเรีงรอง เป็นกำลังหลักในการดำเนินการและตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งพระธาตุเรีงรองจนถึงปัจจุบัน จากการกล่าวถึงบทบาทนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระพงศ์พิสิฐ สุภาจาโร (สุระ), (2561 : 28) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดพระธาตุเรีงรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า เนื่องจากการสร้างพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเรีงรองมีวัตถุประสงค์เพื่อการเป็นปูชนียสถานและแหล่งเรียนรู้ทางวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์จึงมีองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้ คือ 1. เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและสิ่งที่ควรกราบไหว้บูชา 2. ภาพประวัติศาสตร์นิทานพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณี 3. รูปปั้น พืช สัตว์ วิถีชีวิต 4. พิพิธภัณฑ์แสดงของเก่าแก่ 5. การจัดงานไหว้พระธาตุประจำปี การแสดงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิม การจักสาน การเป่าแคน เป่าโหวด ดัดพิน เป่าสะโน เป็นต้น

ปัจจัยภายนอก มีการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ สภาวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ สถานศึกษา และชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทในการให้ข้อเสนอแนะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานพิพิธภัณฑ์ แต่ก็ไม่ได้มีความต่อเนื่องเท่าที่ควร ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า การบริหารจัดการที่รวมศูนย์อยู่ที่พระครูวิบูลธรรมภาณหรือหลวงปู่ธัมมา พิทักษา อย่างเบ็ดเสร็จนั้น ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและตัดสินใจงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของหน่วยงานต่างๆ และชุมชน มีอยู่ค่อนข้างน้อย ถึงแม้จะมีการแต่งตั้งบุคคลในชุมชนให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการร่วมในการบริหารจัดการก็ตาม จากความหมายนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ ภัทรพร สิริกาญจน, (2540 : 2) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่า เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่มีได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรม หรือการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางวัตถุและ การแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วย

3. แนวทางการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรีงรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

จากการศึกษาการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรีงรอง พบว่า การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัดพระธาตุเรีงรอง มีแนวทางการศึกษาองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และถ่ายทอดให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชนได้เข้าใจและภาคภูมิใจ จากแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ

พระอธิการศิริพงษ์ ภาทูปถุญ (ธรรมกุล), (2561 : 191) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการของชาวไททรงดำ ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี” พบว่า วัฒนธรรมด้านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นนอกจากจะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์วิถีชีวิตด้านต่าง ๆ ยังเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คงอยู่ตลอดไปอีกด้วย การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย การละเล่นพื้นบ้าน หรือแม้กระทั่งการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเกิด การตาย เป็นต้น จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญหรือการให้ความสำคัญต่อรูปแบบวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนนอกให้เข้าใจ อัตลักษณ์ของชุมชน มีการส่งเสริมการรักษาฟื้นฟูสืบสานวัฒนธรรมชุมชน ทั้งเทศกาลประเพณีและความเชื่อ อันเป็นตัวตนของชุมชนอย่างแท้จริง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีเอกภาพ และสร้างรายได้ให้ชุมชนจากการขายผลผลิตทางภูมิปัญญาและสินค้าของท้องถิ่น จากแนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ดร. และคณะ, (2562 : 136) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพเป็นการดำเนินงานเชิงยุทธศาสตร์ในการเชื่อมโยงจากท้องถิ่นสู่สากลในการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานผลิตภัณฑ์ OTOP ไปสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ กระทรวงมหาดไทยจึงได้กำหนดให้ “การส่งเสริมอาชีพผลิตสินค้า OTOP” เป็นนโยบายเร่งด่วน เพื่อสร้างอาชีพและรายได้ให้กับประชาชนในชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ ศุภมาส เหล็นเรือง และคณะ, (2560 : 1) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนสัมมาชีพชุมชน : กรณีศึกษา อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า การสร้างชุมชนเข้มแข็ง เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก คือ “การสร้างรายได้” โดยการสร้างสัมมาชีพชุมชน เป็นรากฐานเศรษฐกิจของประเทศซึ่งเริ่มจากการรวมกลุ่มของประชาชนระดับฐานรากในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เป็นผลิตภัณฑ์และบริการที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น แล้วยังเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างพลังการพึ่งตนเองและช่วยเหลือกันของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาการประกอบอาชีพทั้งในระดับบุคคลระดับครัวเรือน ระดับกลุ่ม ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล ตลอดจนเครือข่ายกลุ่มอาชีพต่างๆ ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพุทธของชุมชนวัดพระธาตุเรืองรอง อำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยนำมาสู่การท่องเที่ยวของวัดพระธาตุเรืองรองในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เน้นที่ศาสนสถาน อาคารสถานที่โดยการให้ข้อมูลความสำคัญของสถานที่นั้น ๆ ผ่านป้ายและมัลติมีเดีย ซึ่งจากสภาพทางภูมิศาสตร์จึงนับเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนวัดพระธาตุเรืองรองเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้แล้วทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศยังทำให้คนในชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นจากป่ามาใช้ในการดำรงชีวิต เช่น การจับสัตว์น้ำในคลอง

มาหล่อเลี้ยงชีวิต การตัดไม้ไผ่และต้นกกมาจัดสารทำหมวก จัดงานประเพณีประจำของชุมชน จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการสาธิตและการแสดงการเล่น และ แสดงภูมิปัญญาให้แก่นักท่องเที่ยวได้ชม มีการสาธิตการทำผ้าลายขิด การสานตะกร้าไม้ไผ่ เส้นพลาสติก ผลิตภัณฑ์ต้นกก การแปรรูปอาหาร สาธิตการทำน้ำสมุนไพร การส่งเสริมการเล่น กีฬาพื้นบ้าน ศิลปะพื้นบ้านเพื่อสุขภาพผู้สูงอายุ เป็นต้น มีการนำเสนอผลิตภัณฑ์ในพื้นที่ตลาด ประชากร/ตลาดโบราณในชุมชน โดยการส่งเสริมฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน ผลที่ได้จากการท่องเที่ยว ชุมชน วัดพระธาตุเรืองรอง คือ งานเทศกาลประเพณีเก่าแก่ของชุมชน ได้รับการฟื้นฟูและ ประชาสัมพันธ์จนได้รับความสนใจทั้งในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่น เช่น ใส่บาตรวันอาทิตย์ และ วันสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รวมถึงการแสดงกีฬาพื้นบ้านที่ควรส่งเสริมด้วยการเน้น ให้เรียนรู้ สืบสาน ฝึกการเล่นแก่เยาวชนในชุมชนและสนับสนุนให้มีการจัดแสดงมากขึ้น มีการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ในการจัดการท่องเที่ยววัดพระธาตุเรืองรอง เพื่อ ยกกระดับชุมชนให้เป็น “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” ที่ยั่งยืนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ธนจรส พุนสีห์. (2541). *การจัดการองค์การและการบริหาร*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ธีระรัตน์ กิจจาร์ักษ์. (2542). *เอกสารคำสอนวิชาการบริหารการศึกษา*. เพชรบูรณ์: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์.
- บุญยืน งามเปี่ยม และคณะ. (2559). “พุทธจริยศาสตร์การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สี่เผ่าใน จังหวัดศรีสะเกษ”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2555). *พุทธศาสนาในเอเชีย*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- พระพงศ์พิสิฐ สุภาจาโร (สุระ). (2561). “บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นวัด พระธาตุเรืองรอง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย.
- พระพรพร โขติวโร (อาชากิจ). (2545). “ศึกษากระบวนการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น : กรณีศึกษาวัดร่องเม็ง จังหวัดเชียงใหม่”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย.
- พระมหาไพฑูรย์ ปนตนนโท. (2550). *การบริหารคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย ศรีปทุม.
- พระอธิการศิริพงษ์ ภทฺทปญโญ (ธรรมกุล). (2561). “แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม เชิงพุทธบูรณาการของชาวไททรงดำ ตำบลท่าข้าม อำเภอพนมพิณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ภัทรพร สิริกาญจน. (2540). *หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวัฒน์ไฉน ในการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภมาส เหล็นเรือง และคณะ. (2560). “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนลัมมาซีพชุมชน : กรณีศึกษา อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”. รายงานการศึกษาเอกสารวิชาการ. สถาบันดำรงราชานุภาพ:กระทรวงมหาดไทย.
- สุทัศน์ ประทุมแก้ว, ดร. และคณะ. (2562). “การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมลัมมาซีพของหมู่บ้านรักษาศีล 5 ในจังหวัดศรีสะเกษ”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2561). “ศึกษาภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมของชุมชนสี่เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา. (2549). “ลวดลายและการพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาต่อการจัดการผ้าทอพื้นเมืองที่ส่งผลเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองแก่ชุมชนท้องถิ่น : ศึกษากรณีผ้าลายสร้อยดอกหมากในจังหวัดมหาสารคาม”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

